

ДОМ СИРОТНЕ ДЕЦЕ
THE ORPHANED CHILDREN'S HOME

Завод за заштиту споменика културе града Београда
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

Професор др Никола Ј. Петровић
Professor Nikola J. Petrović

ДОМ СИРОТНЕ ДЕЦЕ

Светозара Марковића 72

Културно добро

Дом сиротне деце, прва деценија 20ог века
The orphaned children's home, first decade of 20th century

У прекретничком историјском периоду развоја српске државе, који започиње Првим српским устанком и прераста у националну револуцију за ослобођење од вишевековне турске владавине, препорођена друштвена свест о социјалном положају најмлађег дела становништва покренула је организовану заштиту и збрињавање деце. По ослобођењу престонице 1807. године, Правитељствујушчи совјет као прва устаничка влада (основан 1805. године), обезбеђује храну, одећу и смештај турској деци која су остала без родитеља, као и њихово

даље укључивање у новонастале животне околности. Током друге половине 19. века, посебно од 1876. и 1879. године, када су у Београду основани Енглески завод за српску сирочад и Друштво за потпомагање и васпитање сиротне и напуштене деце, брига државе о угроженој деци постаје све већа. Законом о уређењу санитетске струке и чувању народног здравља из 1881. године, предвиђено је подизање Сиротињског дома за боравак деце чији су чланови породице страдали у ратовима и елементарним непогодама.

У решавању тог све већег друштвеног проблема, посебно место је имао др Никола Ј. Петровић, професор Учитељске школе у Крагујевцу. Првобитно је радио као управитељ Енглеског завода, где су била збринута деца родитеља настрадалих у српско-турском рату, а који је основан на иницијативу доктора Хенрија П. Цимана (заступник Манчестерског библијског добротворног удружења у Србији), уз подршку Министарства просвете Књажевства Србије. Петровићева идеја о формирању наведеног друштва имаће далекосежне резултате отварањем специјализованих институција, намењених напуштеној деци и њиховом образовању. Следом историјских околности, почев од деловања на нивоу Кнежевине односно Краљевине Србије и касније све до првих деценија 20. века, у оквиру самог друштва су се дешавале неопходне промене у циљу васпостављања највиших, у то време савремених педагошких стандарда.

Након многих молби без одговора, Друштву је Београдска општина уступила на ограничен период празан плац у данашњој Улици Светозара Марковића бр. 72. Плац на Западном Врачару, својим истакнутим положајем на узвишењу, осунчаношћу и чистим ваздухом, пружао је здраву средину за подизање установа медицинског и санитарног карактера, што је започето реализацијом Војне болнице, неколико деценија раније.

Пројекат за Дом сиротне деце израдио је Антон Хадерер, архитекта из Беча, који је као приватни

Главни улаз
Main entrance

Изглед дела фасаде
Main facade view

пројектант и предузимач радио у Београду крајем 19. века. Камен темељац нове зграде свечано је положио краљ Милан Обреновић, 18. маја 1887. године. Изградња објекта – добровољним прилозима угледних Београђана – имала је три фазе. За пет месеци је завршен, и поред деце прима прве питомце, чији се број повећавао након рата са Бугарском. То је подразумевало и проширење објекта. Надзорни архитекта друге фазе, завршене 1889/1890. године, био је Димитрије Т. Лeko, док је последња изведена 1892. године према плановима инж. Гргура Миленковића. Зграда Дома могла је да прими две стотине деце, већ од њихове пете године, која би у њему остајала све до пунолетства. У Дому су били организовани – забавиште за најмлађе, затим основна школа, четкарска и корпарска радионица што ће бити основ за настанак прве занатске школе у Србији. Зграда Занатске школе је подигнута 1894. године, на плацу преко пута Дома, у Улици Светозара Марковића бр. 85. Арх. Никола Несторовић је израдио планове за њену доградњу. На плацу до ње, у броју 87, касније ће бити подигнута нова зграда за домске занатске радионице, по пројекту арх. Божидара Ж. Живадиновића и под надзором инж. Александра Белића.

Прва фаза изградње зграде Дома подразумевала је сутерен, високо приземље, спрат с централном улазном партијом. Током друге фазе, извођени су додатни радови на проширењу ентеријера западног и источног дела грађевине. Два бочна

крила, објекат добија у завршној фази, када је калдрмисано пространо двориште а зграда повезана с водоводом. По комплетном завршетку, имала је 37 одељења (спаваонице, трпезарију, учионице, библиотеку, радионице, магацин, канцеларије, стан за управитеља...), на површини од 670 м². Унутрашње решење етажа обухватало је вестибил из којег се дугачким ходницима с низом просторија сведеног изгледа долази до бочних крила. У приземљу, зидове вестибила су украшавале две мермерне плоче с урезаним именима добротвора.

Зграда се налази на углу Пастерове и Улице Светозара Марковића, благо повучена у односу на уличну регулацију. Главна фасада је дуж Улице Светозара Марковића, где је смештен свечани улаз у Дом, некада намењен Управи Друштва и посетиоцима. На бочним крилима здања налазе се скромнији улази, у виду једног степенишног крака, намењени деци, десно крило дечацима, а лево девојчицама. Степенасто решена ограда с ниским зиданим парапетним делом, која прати нагиб терена, имала је два масивна стуба с капијом од стилизованог кованог гвожђа, кроз коју се улазило у двориште Дома. За разлику од предњег дела дворишта, које је одвајало зграду од улице, у задњем, озелењеном делу налазили су се дечје игралиште и башта коју су одржавали штићеници.

Архитектура објекта је подређена његовим функционалним потребама и утилитарној намени, што је био постулат у градњи објеката здравствене намене развијенијих земаља Европе, посебно Аустријске царевине, из које су стизали и снажни архитектонски утицаји. Има развијену и разуђену основу, складних је пропорција. Покривен је вишеводним кровом. На академски компонованој фасади у правилном ритму су распоређени велики прозори, који су омогућавали веће присуство дневног светла унутар објекта. Подеоним венцима је извршена хоризонтална – спратна подела, спрам које је вертикала у виду плитких пиластера с раскошним коринтским капителима, који фланкирају прозоре. Зона високог приземља је нешто другачије третирана, с карактеристичним сегментима међу прозорима, док су над прозорима првог спрата тимпанони. Посебно је акцентована централна степенишна улазна партија, у виду мањег портала са два дорска стуба на високим постаментима и тимпаноном и стилизованим

дрвеним двокрилним вратима. Изнад кровног венца, централни је мотив преломљена атика у чијем се средишту првобитно налазио натпис Дом сиротне деце. Касније је, сходно новим политичким околностима, преиначен: *Под највишом заштитом његовог краљевског височанства краља Александра I Друштво за васпитање и заштиту деце*. Нажалост, није очуван.

О значају институције говори између осталог и чињеница да је Дом у оновременим туристичким водичима био незаобилазна тачка у разгледању знаменитости престонице. Резултатима рада је стекао високо место у Европи у области дечје заштите.

Намена Дома се с временом мењала. У првим ратним деценијама 20. века просторије објекта коришћене су као болница за збрињавање рањених српских бораца, а у једном моменту је служио и окупационој војсци. Због великог пораста броја ратне сирочади, држава преузима обавезу њиховог збрињавања, реорганизује институције и поједине смешта у зграду Дома. Избијањем Другог светског рата, установа је званично окончала рад, а по његовом завршетку објекат је уступљен ЈНА. Данас је Војномедицински центар хитне помоћи.

Дом сиротне деце је утврђен за културно добро (Одлука о проглашењу, *Службени лист града Београда*, бр. 16/87).

Литература:

Костић, М. А. (прир.) (1930), *Педесетогодишњица друштва за васпитање и заштиту деце 1880–1930*, Београд: Друштво за васпитање и заштиту деце.

Недић, С. (1982), *Оснивање првог дома за незбринуту децу, Годишњак града Београда* књ. 29 (Београд): 87–94.

Извори:

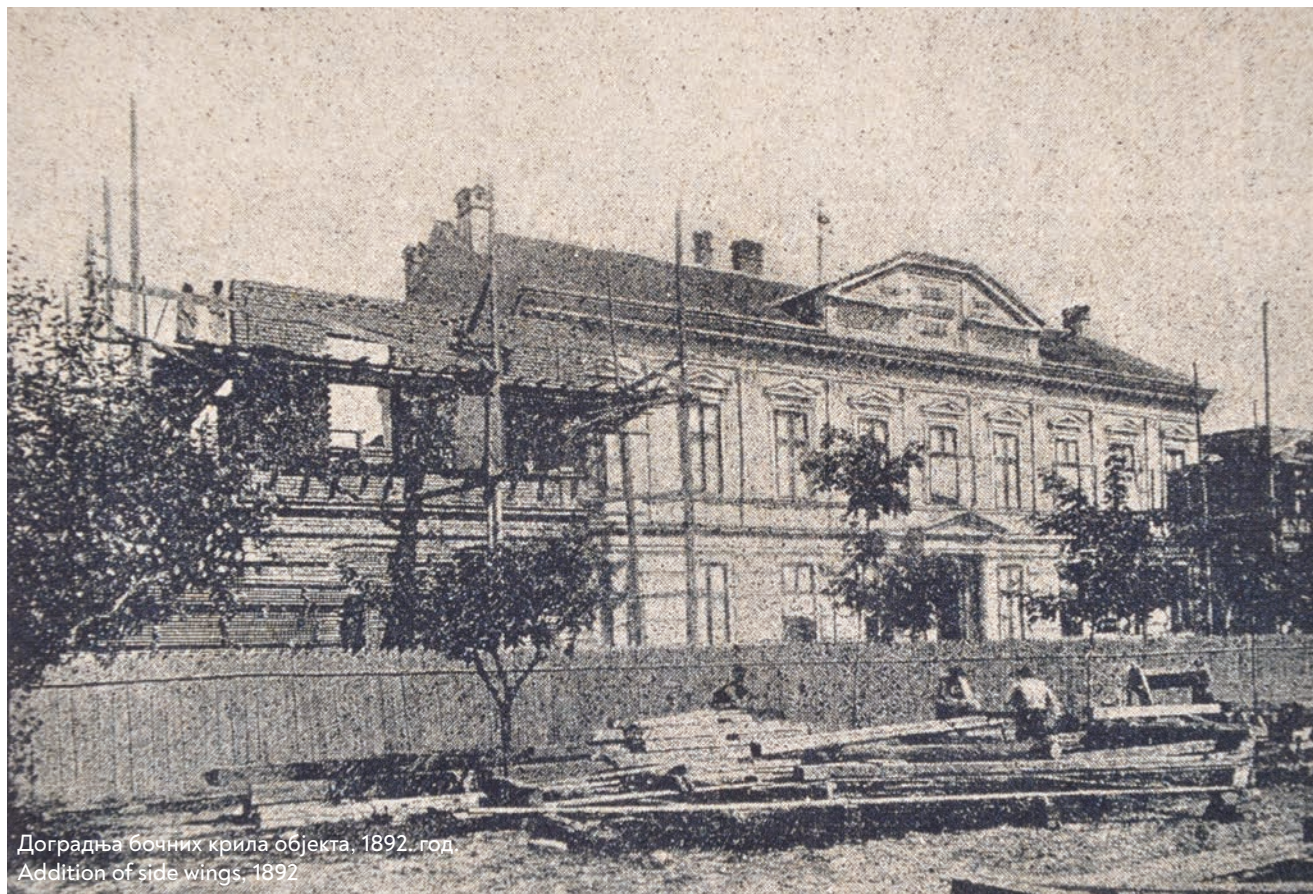
Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.

THE ORPHANED CHILDREN'S HOME

72 SVETOZARA MARKOVIĆA STREET

Cultural property

Доградња бочних крила објекта, 1892. год
Addition of side wings, 1892

In a watershed historical period of the development of the Serbian state, which started by the First Serbian Uprising and grew into a national revolution aimed at liberation from centuries of Turkish reign, the transformed social awareness of the position of the youngest portion of the population in the society resulted in organised protection and care for children. When the capital city was liberated in 1807, the first government set up by the insurgents, the Governing Council

(formed in 1805), provided food, clothes, and accommodation for Turkish children who had lost their parents, and ensured their integration in the new environment. In the second half of the 19th century, in particular from 1876 and 1879, when Belgrade saw the establishment of the English Institute for Serbian Orphans and the Society for Aiding and Educating Orphaned and Abandoned Children, the care provided by the state to vulnerable children was on the increase. The Law on the

Дворишна фасада
Courtyard facade

Organisation of the Healthcare Profession and the Protection of Public Health, passed in 1881, envisaged the construction of the Children's Home, intended for children whose family members were lost to wars and natural disasters.

Dr Nikola J. Petrović, a lecturer at the Kragujevac Teacher Training College, had a prominent role in resolving this ever-deepening social problem. Petrović was initially the manager of the English Institute, which was founded at the initiative of Dr Henry P. Ziman (representative of the Manchester Bible Charity in Serbia) with the support of the Ministry of Education of the Principality of Serbia, and provided care for children who lost their parents in the Serbian-Turkish War. His idea of establishing the Society would have far-reaching effects, as it led to the opening of specialised institutions

providing abandoned children with care and education. As a result of changing historical circumstances, both during the Principality and Kingdom of Serbia and, subsequently, in the early 20th century, changes were taking place in the Society itself which were aimed at establishing the highest pedagogical standards of the day.

After many requests that went unanswered, the Belgrade Municipality made a vacant plot of land at what today is 72 Svetozara Markovića Street available to the Society for a limited period of time. Wild fields in Western Vračar, where the plot was located, with their elevated position, plenty of sunlight, and clean air, provided a healthy environment for medical and healthcare institutions – an effort initiated several decades before with the construction of the Military Hospital.

Деталь главне фасаде
Main facade detail

The Orphaned Children's Home was designed by Viennese architect Anton Haderer, who worked in Belgrade as a private designer and entrepreneur in the late 19th century. The cornerstone of the new building was set by King Milan Obrenović in a ceremony on 18th May 1887. The construction of the building – funded by donations of prominent Belgraders – proceeded in three phases. The building was completed in five months and, alongside the children, welcomed its first inmates, whose numbers were to increase after the war with Bulgaria. As a result, the structure was expanded. The architect in charge of supervising phase two, completed in 1889/1890, was Dimitrije T. Leko, and the final phase was completed in 1892 based on the design by engineer Grgur Milenković. The Home building could house 200 children, who would

be admitted at the tender age of five and would stay on until they came of age. An elementary school was set up on the premises, as well as a brush and basket workshop, which would later develop into the first vocational school in Serbia. The standalone building of the Vocational School was erected in 1894, in a tract of land across the street from the Home, at 85 Svetozara Markovića Street. Architect Nikola Nestorović developed the design for the annex. In the adjacent plot of land at number 87, a new building for the Home craftsmen's workshops would subsequently be constructed based on the design by architect Božidar Ž. Živadinović and under the supervision of architect Aleksandar Belić.

Phase one in the construction of the Home building included completing the basement, the mezzanine, and the

floor containing the central entrance section. In phase two, additional works were conducted to expand the interior in the western and eastern section of the Home. Two lateral wings were added to the structure in the final phase, when the spacious yard was cobbled, and the building connected to the mains water supply. Upon completion, it had 37 rooms (bedrooms, a dining room, classrooms, a library, workshops, a storage space, offices, the manager's living quarters, etc.) in a 670 square-meter surface area. The interior on both floors was designed to have a vestibule from which long corridors with a string of austere rooms would lead to the lateral wings. On the ground floor, the vestibule walls were decorated with two marble slabs with the benefactors' names carved in.

The building is located on the corner of Pasterova and Svetozara Markovića streets, at a distance from the boundary line. The street front runs along Svetozara Markovića Street, where the official Home entrance can be found, previously intended for the Society's administrators and visitors. More unassuming entrances are located in the lateral wings, in the form of flights of stairs intended for children – boys on the right-hand side, and girls on the left-hand side. A staggered railing with a low brick parapet section, following the slant of the terrain, had two massive posts with a gate made from stylised wrought iron, used as an entrance to the Home yard. Unlike the front portion of the yard, which separated the building from the street, the back portion, covered in greenery, had the children's playground and a garden maintained by the Home inmates.

The architecture of this building was subservient to its functions and utility – a postulate in the construction of healthcare buildings in the most developed countries in Europe, especially in the Austro-Hungarian Empire, itself a source of powerful architectural influences. It has a complex basis, distributed over a large area and well-proportioned, with a multi-slope roof. In an academically designed façade, large windows are placed at regular intervals, allowing in more daylight. The partition cornices effect a horizontal division into floors, contrasted with the vertical line formed by means of shallow pilasters with rich Corinthian capitals flanking the windows. The mezzanine area is rendered somewhat differently, with characteristic segments between the windows and tympana above the first-floor windows. Special focus has

been placed on the central staircase entrance section, rendered as a small portal, with two Doric columns on tall pedestals, as well as a tympanum and a stylised wooden double-wing door. Above the roof cornice, a lancet attic serves as a central motif, with an inscription in the middle that initially read *The Home for Orphaned Children*. Subsequently, in line with the new political circumstances, it was modified into *Under the loftiest protection of His Royal Highness, King Aleksandar I, The Society for the Education and Protection of Children*. It has not been preserved.

The importance of this institution is clearly seen, among other things, in the fact that it was featured in the written tourist guides at the time as a landmark sightseeing spot in the capital. The results of its work afforded it a high rank in the area of the protection of children in Europe.

The use of the Home changed over time. In the first war-time decades of the 20th century, the Home's premises were used as a hospital treating wounded Serbian soldiers, and even by the occupation forces at one point. Due to a great increase in the number of children orphaned in war, the state took it upon itself to provide care for them, reorganise the institutions, and house some of them in the Home building. With the outbreak of World War 2, this institution officially stopped operating. When the war ended, the building was made available to the Yugoslavian People's Army. Today it houses the Emergency Medical Services of the Armed Forces.

The Orphaned Children's Home has been designated cultural property (Decision published in the Official Gazette of the City of Belgrade, No. 16/87).

References:

- Kostić, M. A. (ed.) (1930), *Pedesetogodišnjica društva za vaspitanje i zaštitu dece 1880–1930*, Beograd: Društvo za vaspitanje i zaštitu dece.
Nedić, S. (1982), *Osnivanje prvog doma za nezbrinutu decu, Godišnjak grada Beograda* vol. 29 (Beograd): pp. 87–94.

Sources:

Archives of the Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

ДОМ СИРОТНЕ ДЕЦЕ

Издавач: Завод за заштиту споменика културе града Београда
Главни и одговорни уредник: Оливера Вучковић, директор
Аутор: Ирена Сретеновић
Лектура: Преводилачки студио „Језикалац“, Татјана Тодоровић
Превод: Преводилачки студио „Језикалац“, Бојана Додић
Дизајн: Лука Прокић
Фотографије: Снежана Неговановић, фотодокументација ЗЗСКГБ
Тираж: 1000 примерака
Штампа: „Birograf comp“ d. o. o, Београд

Београд, 2021.

Завод за заштиту споменика културе града Београда
Издање је омогућио Град Београд, Градска управа, Секретаријат за културу

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

725.1:364.65-058.862(497.11 Београд)(036)

СРЕТЕНОВИЋ, Ирена, 1971-

Дом сиротне деце = The orphaned children's home / [текст Ирена Сретеновић ; превод Бојана Додић ; фотографија Снежана Неговановић]. - Београд : Завод за заштиту споменика културе града Београда = Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, 2021 (Београд : Birograf comp). - 10 стр. : илустр. : 20 x 20 cm

Кор. насл. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Подаци о ауторки преузети из колофона. - Текст штампан двостубачно. - Тираж 1.000. - Библиографија: стр. 6.

ISBN 978-86-6100-008-9

а) Београд -- Дом сиротне деце -- Водичи

COBISS.SR-ID 46437641